

KONTRAKTSRÄTTENS GENERALKLAUSULER

Thomas Wilhelmsson

1.

I det nordiska lagstiftningsarbetet på civilrättens område har under den senaste tiden strävandena att öka domstolarnas möjligheter att jämka avtal intagit en framträdande ställning. I Danmark och Sverige har man redan uppnått legislativa resultat: i det förstnämnda landet intogs år 1975 en generell jämkningsregel avseende alla kontraktstyper i avtalslagen § 36 och i det sistnämnda vidtogs en motsvarande åtgärd år 1976. Samtidigt upphävdes de generalklausuler som hittills ingått i ett antal speciella lagar på kontraktets område. Lagändringarna motiverades med hänvisningar till den konsumentideologi som varit framträdande i nordisk lagstiftningsdebatt under innevarande årtionde: genom att öka jämkningsmöjligheterna skulle man få också domstolarna att spela en mer aktiv roll vid skyddet av konsumenten. Den danska reformen syftade därtill också uttryckligen till att motverka skadlig ekonomisk verksamhet och ekonomisk kriminalitet.

I de övriga nordiska länderna har man åtminstone tillsvidare inte infört någon allmän jämkningsregel i lagstiftningen. I Norge har frågan aktualiserats i det köprättsliga reformarbetet, medan man i Finland berört problemet i samband med konsumentskyddslagstiftningen. I det år 1974 publicerade förslaget till konsumentskyddslag, kap. 4 § 2 ingick, en jämkningsregel, som även den syntes gå längre än tidigare i vårt land gällande kontraktets rättsliga generalklausuler. Det kan dessutom nämnas, att man i motiven till konsumentskyddslagen¹ uttryckligen uttalade, att den där införda jämkningsregeln inte skulle förhindra att en allmän generalklausul vid behov intas i avtalslagen.

Författaren har på redaktionens begäran något omarbetat och ajourfört ett i tidskriften *Oikeus* 2/1975 tidigare publicerat diskussionsinlägg.

1) Förslag till konsumentskyddslagstiftning. Lagstiftningsavdelningens vid justitieministeriet publikation 12/1974 s. 156.

2.

De nya generalklausulerna utgör ett steg i en utveckling mot allt större jämkningsmöjligheter som inletts redan under de första årtiondena av det innevarande seklet. Kontraktets rättsliga generalklausuler, med vilka jag här avser stadganden, som ger domstolarna rätt att jämka avtal i fall där ordagrann tillämpning av dem skulle leda till olämpligt resultat, dvs. resultat som är »uppenbart obilliga«, »otillbörliga« osv., har under denna tid upptagits i ett flertal lagar rörande särskilda kontraktstyper. Sålunda ger i detta nu i finsk rätt bl.a. försäkringsavtalslagen § 34, skuldebrevslagen § 8, avbetalningsköplagen § 7.1, hyreslagen § 48.1, arbetsavtalslagen § 48.3, jordlegolagen § 4.2 och lagen om handelsrepresentanter § 4 domstolarna rätt att jämka villkor i avtal som underlyder respektive lag.

Jämkningsrätten anses dock inte begränsad till de nämnda kontraktstyperna. I den rättsvetenskapliga diskussionen har man ofta ansett de nämnda stadgandena utgöra uttryck för en generell princip. I ett mål avgjort den 15.2.1974 har den finska högsta domstolen följt denna linje och tillämpat generalklausulen i skuldebrevslagen § 8 på i lottsedel intaget villkor. I och med detta avgörande har också vår högsta rättsinstans nu öppet godtagit en jämkningsregel även för de områden av kontraktets rätten, där något uttryckligt jämkningsstadgande inte föreligger².

I den rättsvetenskapliga doktrinen har den antydda utvecklingen mötts med varierande grad av entusiasm. De kritiska synpunkter som framförts har främst betonat rättssäkerhetens betydelse; däremot synes man vara i hög grad enig över, att generalklausulerna är ägnade att påverka avtalsförhållandena i mer rättvis och skälig riktning, att förbättra det avtalsrättsliga skyddet av de svagare i samhället. Denna ideologi skall i det föreliggande debattinlägget underkastas en närmare granskning.

Framställningen rör sig på ett allmänt plan och bortser därför bl.a. från de olika kontraktstypernas socioekonomiska status m.m., vilket givetvis borde beaktas vid en mer djuptgående analys.

2) Den nämnda domen, HD 1974 II 16, refereras och kommenteras utförligt av *Pirkko-Liisa Aro*, JFT 1974 s. 171 ff, som även ger en översikt över den tidigare diskussionen.

3.

När lagstiftaren tar sin tillflykt till en generalklausul innebär det att han delegerar en del av sin beslutsmakt åt domstolsväsendet. De ramar inom vilka rättstillämpningen skall hålla sig utvidgas utöver det normala. Avgörandet överläts till domstolarnas uppfattning rörande innehållet i moralbegrepp av typen oskäligen, otillbörligen och stridande mot god sed.

Under innevarande århundrade har antalet generalklausuler såväl inom kontraktsrätten som inom andra områden av lagstiftningen stadigvarande ökat. Allt större beslutsmakt delegeras till rättstillämpningen. Orsakerna till denna utveckling kan sökas på flera håll. En viktig omständighet är självfallet samhällsförhållandenas allt mer komplicerade karaktär och den snabba utvecklingen inom de områden som skall regleras. Lagstiftaren blir därför ofta tvungen att komplettera mer precisa stadganden med formuleringar av generalklausulstyp.

Det har även framhållits att maktdelegationen från lagstiftaren till domstolarna är en följd av den politiska utvecklingen. Då progressiva element får större möjligheter att göra sig gällande på lagstiftningsplanet ligger det i motsatta grupperns intresse att delegera makten till domstolarna och det administrativa maskineriet, vilka kan förutsättas vara mer konservativa i sin maktutövning³. Bruket av »gummiparagrafer« står alltså i regel i strid med framstegsvänliga strävanden.

Gäller detta konstaterande även de kontraktsrättsliga generalklausulerna? I vilket eller vilka avseenden kan de i så fall tänkas utgöra uttryck för konservativa målsättningar i lagstiftningen?

4.

De kontraktsrättsliga generalklausulerna i vår lagstiftning ingår i regel i lagar som reglerar kontraktstyper, där parterna ofta inte är jämstarka. Sålunda är det uttalade syftet med lagstiftningen om försäkringsavtal, avbetalningsköp, hyra, arbetsavtal och jordlega bl.a. att utgöra ett skydd för den svagare parten, försäkringstagaren, avbetalningsköparen osv. Lagarna innehåller ett antal absoluta regler som avses ha

3) Se t.ex. V.A. Tumanov, *Contemporary Bourgeois Legal Thought* (1974) s. 86 ff, 99, Rolf Geffken, *Demokratie und Recht* 2/1973 s. 108 f och *Marxistisch-leninistische allgemeine Theorie des Staates und des Rechts* 2 (1974), s. 314 ff och beträffande kontraktsrätten s. 332 ff.

denna verkan och generalklausulerna utgör kompletteringar av dessa, då det säkerligen inte skulle »trots iakttagande av den största utförlighet och noggrannhet kunna undvikas att i lagen uppstode luckor, vilka kunde utnyttjas vid formulering« av avtalsvillkor⁴. Även stadgandet i skuldebrevslagen § 8 har delvis avsetts ha denna skyddsfunktion, trots att paragrafen inte förekommer i samband med andra absoluta regler. I motiven till stadgandet utsåges nämligen med särskild hän-syftning till bankerna, att det »just på skuldebrevsområdet ej alltför sällan inträffar, att den ene kontrahenten befinner sig i en övermäktig ställning, som möjliggör ensidigt dikterande av avtalsvillkor«⁵.

Regleringen av ett område inom kontraktsrätten med absolut lagstiftning innebär i princip att lagstiftaren inskränker parternas möjligheter att själva med stöd av avtalsfriheten överenskomma om innehållet i sina inbördes rättigheter och förpliktelser, vilket på de områden där s.k. kontraktsrättslig skyddslagstiftning förekommer snarast innebär, att den starkare partens normskapande makt i någon mån begränsas. I den mån lagstiftaren härvid begagnar sig av generalklausuler kan man säga, att han i stället för att direkt inskränka privatautonomi delegerar åt domstolarna en befogenhet att företa inskränkningar.

Lagstiftaren kan söka begränsa den makt som de ekonomiskt starkare i samhället utövar med stöd av privatautonomi av olika anledningar: skyddsreglernas funktion behöver ingalunda sammanfalla med deras uttalade syfte att skydda den svagare parten i avtalsförhållandet. I vissa fall, såsom i hyresrätten⁶, har man av olika orsaker i relativt ingripande mån lyckats tilvarata svagare samhällsgruppers intressen, medan skyddsreglerna i andra fall huvudsakligen synes fylla ideologiska funktioner. Genom skyddslagstiftning kan man t.ex. också uppnå konkurrenspolitiska verkningar till förmån för de stora marknadsenheterna samt eliminera enskilda missförhållanden, vilka är ägnade att skada den berörda branschens anseende bland allmänheten och därigenom kan minska efterfrågan av dess tjänster och stundom även leda till önskemål angående längre gående statliga ingripanden och socialiseringskrav.

Här skall inte närmare analyseras funktionerna hos kontraktsrätts-

4) Förslag till lag om försäkringsavtal m.m. Helsingfors 1925 s. 89. Se även Ehdotus laiksi kauppaedustajista. *Kom.miet.* 1971: A 31, s. 56.

5) Förslag till lag om skuldebrev m.m. *kom. bet.* 1936: 1 s. 48.

6) En intressant förklaring till den relativt progressiva hyresrätten ges av *Bruun*, *JFT* 1975, s. 427 ff.

lig skyddslagstiftning i allmänhet. Diskussionen rör blott frågan, huruvida begränsningarna i avtalsfriheten borde förverkligas med hjälp av detaljerade absoluta stadganden eller med hjälp av generalklausuler.

Först måste härvid givetvis medges, att det knappast i något fall i vår tids komplicerade samhälle kan vara möjligt för lagstiftaren att förutse och reglera alla situationer, där en starkare avtalspart på ett oacceptabelt sätt utnyttjar sin ställning vid utformningen av kontraktsvillkoren. Likaså kan det förekomma fall, där utformningen av villkoren i sig inte är olämplig, men där en tillämpning av dessa in casu skulle leda till olämpligt resultat. I vartdera fallet är det givetvis viktigt att domstolarna har möjlighet att jämka avtalet. Det är dock troligt, att domstolarna i fall som de funnit uppenbart otillbörliga oberoende av förekomsten av någon generalklausul skulle ha kommit till önskvärda resultat med hjälp av tolkning, tillämpning av förutsättningsresonemang m.m.⁷ Generalklausulernas betydelse i detta avseende får alltså inte överdrivas.

5.

Det skydd de kontraktsrättsliga generalklausulerna erbjuder den svagare parten i ett kontraktsförhållande kan knappast jämföras med motsvarande funktion hos mer exakta absoluta stadganden. De sistnämnda reglerna kan antas ha en större genomslagskraft i avtalspraxis än de generella jämningsstadgandena. Formulärrätten brukar i stort sett rätta sig efter de gränser som uppdragits i den detaljerade lagstiftningen, medan det däremot är svårt att påvisa, att existensen av en generalklausul på området skulle ha något större inflytande på avtalens utformning⁸.

Den underlägsna partens benägenhet att åberopa precisa stadganden kan också förväntas vara större än hans vilja att inleda en process med hänvisning till att avtalet är uppenbart obilligt. Några stora utsikter att vinna en sådan process skulle han knappast heller ha då domstolarna uppenbarligen varit ytterst återhållsamma med att tillämpa gene-

7) Jfr. t.ex. Jan Hellner, JFT 1975 s. 99 SOU 1974: 83 s. 114 f och Nordisk udredningsserie 1961: 6 s. 97.

8) Köplagskommitténs uttalande (Kom.bet. 1973: 12 s. 2 f) att en dylik norm kan »förväntas leda till att affärsföretagen och liknande rörelser hyfsa sina standardvillkor för att ej riskera jämkning genom rättegång« torde nog kunna betraktas som önsketänkande.

ralklausulerna. Från den finska högsta domstolens publicerade praxis kan nämnas blott ett fåtal fall där krav på jämkning bifallits⁹ och man kan knappast anta, att underrätterna skulle vara mycket mer beredda att företa jämkning än högsta domstolen.

Till skillnad från åtminstone en del av de detaljerade absoluta reglerna har de existerande kontraktsrättsliga generalklausulerna inte ens avsetts ha någon dirigerande funktion. Redan formuleringen av stadgandena, som anger att jämkning skall ske, då tillämpning av villkor strider »mot gott affärsskick«, »mot god sed i hyresförhållanden« eller »mot god sed i jordlegoförhållanden« ger en antydning om detta. Klarast framträder den eftersträvade bindningen till branschkutymen i motiven till den något annorlunda formulerade försäkringsavtalslagen: »För den, som anhängiggör talan under åberopande av förevarande paragraf, måste det stå klart att, om han icke kan från sakkunnigt håll erhålla stöd för sitt påstående, hans utsikter att vinna rättegången . . . äro lika små, som om någon bestämmelse med här föreslaget innehåll icke funnes«¹⁰. Betydelsen av generalklausulen inskränks sålunda – trots kvalifikationen »god« praxis – huvudsakligen till en reaktion mot missbruk som avviker från det normala inom branschen, medan en dirigering av branschpraxis som helhet inte eftersträvas. Redan det faktum, att jämkning skall ske utgående från villkorets tillämpning i det enskilda fallet och inte på basen av typbedömning av villkoret som sådant¹¹, är dessutom i princip oföreligt med ett dirigeringsyfte.

Som ett exempel på hurdana situationer man avsett att jämningsreglerna skall täcka, kan nämnas det i förarbetena till hyreslagen ingående uttalandet, enligt vilket avtalsvillkor, som förbjuder hyresgästen att ha hund i den hyrda lägenheten, inte skall tillämpas, om hyresgästen blir blind under hyretidens gång¹². I detta sammanhang kan även framhållas att man ofta ställt sig negativ till en möjlighet att jämka ett avtals centrala beståndsdel, vederlaget eller priset¹³.

De kontraktsrättsliga generalklausulernas faktiska betydelse är allt-

9) Se försäkringsmålen HD 1944 II 125 och HD 1945 I 24 samt hyresmålet HD 1970 II 41 (som gälde hyra av butikslokal).

10) Förslag till lag om försäkringsavtal m.m. s. 89.

11) SÅ Y.J. Hakulinen, Velkakirjalaki siihen Ilittyvine lakeineen (toinen painos 1965) s. 81 och Y.J. Hakulinen – Huugo Raninen, Osamaksukauppa (1968) s. 60.

12) Kom.miet. 1957: 8 s. 25.

13) Se t.ex. beträffande avbetalningsköp Kom.bet. 1951: 14 s. 22 och Hakulinen – Raninen s. 61. Se även Portin JFT 1974 s. 334 och Förslag till konsumentskyddslagstiftning s. 152. Hyreslagen har en specialreglering i § 48.2.

så liten och de synes närmast fylla en ideologisk funktion: de ger en illusion av skydd som de facto sällan existerar. I denna egenskap kan de också utnyttjas för att bromsa mer exakt skyddslagstiftning. Man motiverar utelämnandet av absoluta stadganden eller utebliven absolut lagstiftning rörande någon kontraktsform genom en hänvisning till generalklausulen och de möjligheter den ger domstolarna att komma till rätta med oskäligen avtal. Sålunda ansåg sig försäkringsavtalslagsskommittéerna genom att inta en generalklausul i sina förslag kunna utelämnas en del absoluta bestämmelser som tidigare hade ingått i deras utkast¹⁴. Från senaste tid kan som exempel nämnas Y. J. Hakulinens utlåtande till lagutskottet vid behandlingen av propositionen till skadeståndslag¹⁵, där han med hänvisning till motsvarande förfarande vid stiftandet av skadeståndslagen i Sverige argumenterar för ett utelämnande av stadgandet i förslaget 7 kap. 1 §, enligt vilket avtal som ökar arbetstagares skadeståndsansvar är utan verkan. Som motivering anger han, att sådana avtal ju kan jämkas med stöd av skuldebrevslagen § 8, varför den föreslagna regeln vore överflödig. Förslaget vann denna gång inte efterföljd.

6.

Trots det ovan sagda kan faran att domstolarna i en given situation aktivt utnyttjar generalklausulerna för att befrämja de ekonomiska eller politiska maktbarnarnas intressen inte uteslutas. Det mest extrema exemplet på en sådan utveckling finner vi i rättstillämpningen i Tredje Riket, där nationalsocialistiska värderingar infördes i civilrätten med stöd av generalklausulerna i BGB.

Som exempel må några av ställningstagandena i tysk rättspraxis under 1930- och 1940-talen nämnas här¹⁶. Den centrala generalklausulen i BGB § 242, som innehåller den bekanta principen att avtal skall fullgöras så som »Treu und Glauben« fordrar, användes bl.a. för att motivera nedsättning eller bortfall av pensioner för tidigare judiska anställda. Rätten till omedelbar uppsägning av Dauerschuldverträge »aus wichtigem Grund« ansågs åter föreligga bl.a. beträffande arbet-

14) Se Nicolay L. Bugge, Lov om forsikringsavtaler av 6. juni 1930 med motiver og anmerkninger (1930) s. 15.

15) Utlåtande till lagutskottet 18.3.1974 i anledning av reg.prop. nr. 187 rd 1973 (s. 6).

16) Uppgifterna är hämtade ur Bernd Rühlers, Die unbegrenzte Auslegung. Zum Wandel der Privatrechtsordnung im Nationalsozialismus (1968), som utreder generalklausulernas roll i sammanhanget på s. 210 ff.

stagare, som tidigare varit kommunistiskt verksamma¹⁷ – socialdemokrater behandlades inte fullt så strängt i det man för att principen skulle kunna tillämpas krävde, att även andra omständigheter såsom en ledande position inom partiet eller dylikt skulle motivera slutresultatet. Principen kom till användning även mot judiska arbetstagare samt mot arbetstagare, som genom att inte begagna den nationalsocialistiska hälsningen eller på annat sätt visade sig negativt inställda till den nya staten. Inte utan orsak prisade man i den juridiska doktrinen generalklausulerna som »Einbruchsstellen« för det nationalsocialistiska rättsmedvetandet.

Givetvis kan man inte påstå, att generalklausulerna möjliggjorde den nationalsocialistiska rättstillämpningen. Domstolarna skulle även utan dem ha nått det önskade slutresultatet¹⁸. Dock erbjöd de domstolarna juridiska motiveringar och besparade måhända lagstiftaren en del arbete.

7.

Möjligheten är inte utesluten, att domstolarna hos oss skulle utnyttja generalklausulerna till att jämka avtal till förmån för den ekonomiskt starkare parten. Från svensk rättspraxis kan sålunda nämnas några rättsfall från tiden för andra världskriget, där Sveriges högsta domstol med hänvisning till jämningsstadgandet i dåvarande nyttjanderättslagen kap. 3 & 43 föreskrev förhöjning av hyra p.g.a. ökade bränsle- kostnader. Man fann »tillämpningen av hyresvillkoret att den avtalade hyran skall utgöra betalning för lägenhetens uppvärmning och tillhandahållande av varmvatten uppenbarligen otillbörlig«¹⁹. Kostnadsste-

17) Motiveringen till ett domslut av LAG Frankfurt 17.9.1934 må citeras här (per Rühlers s. 238 not 6): »Im nationalsozialistischen Staat kann es keinem Arbeitgeber zugemutet werden, eine kommunistisch eingestellte Frauensperson auch nur einen Tag noch in Arbeit und Brot zu behalten, während Tausende verdienter nationalsozialistischer alter Kämpfer . . . arbeitslos auf der Strasse liegen. In dem Sichidentifizieren und Sympathisieren mit dem Kommunistengesindel liegt . . . ein Verbrechen gegen den Staat und die Volksgemeinschaft und eine so schwere Verletzung der Treueverpflichtung aus dem Arbeitsvertrag, dass dem Arbeitgeber eine Fortsetzung . . . auch für die Dauer der ordentlichen Kündigungsfrist nach Treu und Glauben unmöglich zugemutet werden kann«.

18) Sålunda kunde domstolarna i Tyskland även exempelvis genom tolkning eller med stöd av en antagen »Kampfklausele gegen das alte Recht« nå resultat som översvämda med nationalsocialistiskt tänkande, se Rühlers s. 175 ff resp. 136 ff.

19) NJA 1943 s. 166, så även NJA 1944 s. 454, i annan riktning NJA 1943 s. 35, där hovrätten godkände hyresvärdens talan, medan HD förkastade talan på den grund att hyresvärdens inte med räntabilitetskalkyler styrkt sitt krav.

gringen skulle alltså av hyresgästen ersättas med ett hyrestillägg. Det torde dock här noteras, att hyresobjektet i de nämnda fallet var en bageri, respektive kafélokal. I det tidigare fallet ingick dock även bostad för bagaren och hans maka. Domstolsväsendets strävan att skydda hyresvärdarna under exceptionella förhållandena under andre världskriget belyses också av ett hovrättsfall rörande hyra av bostadslägenhet²⁰, där man bl.a. motiverade hyrestillägget med att omständigheterna vid avtalets tillkomst, dvs. det för hyresvärdarna oförmånliga läget på hyresmarknaden, medfört att hyresgästen varit i tillfälle att betinga sig osedvanligt fördelaktiga villkor.

Det kan nämnas, att man i förarbetena till den finska hyreslagen hänvisar till svensk hyresförhöjningspraxis som ett exempel på den föreslagna jämningsregelns användningsmöjligheter²¹. Även i propositionen angående införande av en jämningsregel i jordlegolagen uttalas att legoavgift, som är oskäligt låg, borde höjas genom jämkning av betalningsvillkoret²².

Man kan i detta sammanhang observera, att inget av de existerande jämningsstadgandena uttryckligen begränsar domstolarnas jämningsrätt till fall där den underlägsna parten kräver jämkning. I förarbetena till lagstiftningen fremhålls också ibland uttryckligen att jämningsmöjligheten skall komma vardera parten till godo²³.

8.

Vid bedömningen av den senaste utvecklingen inom den nordiska lagstiftningen på det här aktuella området synes man på basen av det ovanstående snarast böra betona generalklausulernas ideologiska karaktär. Reformerna har ingalunda den store faktiska betydelse som man på basen av den omfattande diskussion som förts i fackpressen kan föranledas att tro. Visserligen har man i de föreslagna och antagna generalklausulerna begagnat längre gående formuleringar än i tidigare rätt och man säger sig uttryckligen ha velat »vidga domstolarnas frihet att åsidosätta och jämka villkor«²⁴. Det är dock ingalunda ens säkert

20) SvJT 1944 rf s. 36.

21) Kom.miet. 1957: 8 s. 25.

22) Reg.prop. nr. 55 rd 1973 s. 2.

23) Se beträffande hyreslagen Kom.miet. 1957: 8 s. 25 och reg. prop. n:o 59 rd 1959 s. 2, beträffande jordlegolagen reg.prop. nr. 55 rd 1973 s. 1 och beträffande skuldebrevslagen Kom.bet. 1936: 1 s. 49. Se även SOU 1974: 83 s. 111.

24) SOU 1974: 83 s. 118.

att domstolarna verkligen kommer att använda sig av de ökade jämkningbefogenheterna och inte låta de nya bestämmelserna stå oanvända i samma utsträckning som de tidigare jämningsreglerna. Där de i speciallagstiftningen ingående jämningsreglerna sammanförts i avtalslagen § 36 finns t.o.m. en risk för en motsatt utveckling: det i motiven till den finska konsumentskyddslagstiftningen ingående konstaterandet²⁵, att domstolarna kan antas vara mer beredda att tillämpa en i speciallagstiftning ingående jämningsnorm än ett i den allmänna civillagstiftningen ingående stadgande om jämkning, kan nämligen inte betraktas som helt osannolikt.

Vad åter beträffar faran att domstolarna mer allmänt skulle jämka avtal till förmån för den starkare parten, kan konstateras, att jämningsregeln i det finska förslaget till konsumentskyddslag i motsats till tidigare generalklausuler av samma slag uttryckligen begränsar jämningsrätten till fall, där villkoret är oskäligt för konsumenten. Givetvis förekommer det fall, där konsumenten är den starkare parten och näringsidkaren, t.ex. en småföretagare eller en jordbrukare, befinner sig i en svagare ställning, men trots detta förefaller det riktigt att begränsa stadgandets tillämpningsområde på det sätt som gjorts. Karaktären av skyddsregel för konsumenten blir härigenom poängterad. Den svenska generalklausulen i avtalslagen § 36 är inte lika lyckad i detta avseende. Betonandet av att särskild hänsyn skall tas till om parten är konsument eller intar annan liknande ställning utesluter inte en jämkning till förmån för den starkare parten. Den danska generalklausulen lämnar slutligen frågan om jämkningens riktning helt öppen.

25) Förslag till konsumentskyddslagstiftning s. 156.